

Rogowska-Cybulska, Ewa

**Gwarowy obraz warzyw w świetle danych
słowotwórczych (na przykładzie gwary wsi
Wagi w powiecie łomżyńskim)**

"Studia Łomżyńskie", 14, 2003, s. [239]-253

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA ROGOWSKA-CYBULSKA (Gdańsk)

Gwarowy obraz warzyw w świetle danych słowotwórczych (na przykładzie gwary wsi Wagi w powiecie łomżyńskim)¹

Informacji na temat językowego obrazu poszczególnych wycinków rzeczywistości pozajęzykowej (językowej² zresztą też) może dostarczać materiał językowy różnego typu, przede wszystkim uwzględniający zjawiska skonwencjonalizowane (leksykalne, semantyczne, frazeologiczne, etymologiczne itp.), ale także i nieskonwencjonalizowane (np. metafory poetyckie)³. Jednym ze źródeł informacji o językowym obrazie świata, odwołujących się do budowy systemu językowego, są też dane słowotwórcze, nie tylko te, które dotyczą zjawisk o charakterze wewnętrznym wobec systemu nazewniczego opisującego dany wycinek rzeczywistości (budowy słowotwórczej nazw elementów tego wycinka), lecz również te, które uwzględniają zjawiska o charakterze zewnętrznym wobec systemu nazewniczego (budowę słowotwórczą derywatów od tych nazw). Miejsce danego wycinka rzeczywistości w językowym obrazie świata można więc rekonstruować, z jednej strony

¹ Tytuł tego artykułu nawiązuje oczywiście do terminu *językowy obraz świata*, ale zakres tego terminu uległ w nim podwójnemu zwężeniu: ze względu na strukturę systemu językowego (chodzi mi nie o *językowy obraz świata* w ogóle, lecz tylko o słowotwórczy obraz świata) i ze względu na podmiot językowego obrazu świata (obraz świata zawarty w jednej z odmian językowych: w gwarze). W takim wypadku trudno o zgrabne stylistycznie sformułowanie (językowy obraz świata w gwarze to przecież w zasadzie pleonazm).

² Por. J. Maćkiewicz, *Słowo o słowie*. Potoczna wiedza o języku, Gdańsk 1999.

³ „Stopień wyrazistości cech relewantnych językowo jest rozmaity: od kategorii mocno utrwalonych w języku, a uwidaczniających się w derywatach semantycznych i słowotwórczych, frazeologizmach, utartych metaforach itp., poprzez cechy nie znajdujące odbicia w skonwencjonalizowanych wykładnikach formalnych, ale jeszcze wyraziste dzięki powtarzalności tekstowej, aż po niekonwencjonalne użycia słowa i związane z tym transformacje znaczeniowe” – R. Tokarski, *Tło kulturowe a znaczenia jednostek leksykalnych*, [w:] *Kreowanie świata w tekstach*, pod red. A. M. Lewickiego i R. Tokarskiego, Lublin 1995, s. 54.

badając zjawiska związane z motywacją słowotwórczą wyrazów nazywających elementy tego wycinka (podzielność i niepodzielność słowotwórczą tych wyrazów, rodzaje podstaw formalnych i semantycznych itp.), z drugiej – zjawiska związane z ich aktywnością słowotwórczą (liczbę derywatów bezpośrednich i pośrednich pochodzących od badanych wyrazów⁴, typy tych derywatów itp.). Dotyczy to zarówno językowego obrazu świata rozumianego jako obraz zawarty w języku ogólnym⁵, jak językowych obrazów świata utrwalonych w odmianach językowych innych niż język ogólny, m.in. w gwarze.

Nie ulega oczywiście wątpliwości, że zarówno ów „wewnętrzny”, jak i ów „zewewnętrzny” „słowotwórczy obraz świata” jest obrazem w dużym stopniu spetryfikowanym, czemu sprzyja znaczna konserwatywność systemu słowotwórczego – mniejsza wprawdzie niż systemu frazeologicznego, jednak większa niż leksykalnego (po pierwsze, powstawanie nowych typów słowotwórczych, a zwłaszcza nowych kategorii słowotwórczych, trwa o wiele dłużej niż powstawanie nowych leksemów; po drugie zaś, kategorie słowotwórcze raz powołane do życia nigdy całkowicie nie zamierają, gdyż nawet mimo utraty produktywności mają swych przedstawicieli, zresztą kategorie nieproduktywne też niekiedy „ożywają”⁶). Jednak w ogóle „struktura języka przypomina strukturę wykopaliska archeologicznego”⁷, a „obraz świata utwalony w języku jest ze swojej natury (to przecież obraz utwalony) modelem niewspółczesnym”⁸.

Tak rozumiany „słowotwórczy obraz świata” opiszę na przykładzie jednego wycinka „słowotwórczego gwarowego obrazu świata roślin”: „słowotwórczego obrazu warzyw” w gwarze wsi Wagi w powiecie łomżyńskim. Celem tego opisu jest rekonstrukcja tradycyjnego ludowego obrazu stosunkowo ważnego w środowisku wiejskim fragmentu flory. Praca ta ma zatem w pewnym sensie charakter dialektologiczny, ale przy uwzględnieniu, że – jak pisał N. I. Tołstoj – „dialekt nie jest wyłącznie lingwistyczną jednostką terytorialną, lecz jednocześnie jednostką etnograficzną i kulturologiczną”⁹.

⁴ A więc w zasadzie gniazda słowotwórcze tych nazw, por. Jadacka, *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna*. Opis gniazdowy, Warszawa 1995. Od właściwej analizy gniazdowej taki opis różni się tym, że stanowiące bazę dla dalszych badań nazwy roślin, jako wyrazy wybrane ze względów semantycznych, nie muszą być niepodzielne słowotwórczo (w wypadku właściwej analizy gniazdowej jest to warunek konieczny).

⁵ Tak zazwyczaj rozumie się pojęcie językowego obrazu świata, por. Maćkiewicz, dz. cyt., s. 11.

⁶ Liczne przykłady życia kategorii i typów słowotwórczych oraz ich związku z warunkami historycznymi, społecznymi, technicznymi itp. omawia B. Kreja (np. Próba rekonstrukcji rzeczywistości pozajęzykowej w świetle słowotwórstwa (Na przykładzie formacji na *-niczy* i *-ostwo*), [w:] *Synchronia – diachronia*, pod red. M. Wojtyły-Świerżowskiej, Kielce 1999, s. 69–79).

⁷ J. Anusiewicz, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław 1995, s. 58.

⁸ J. Maćkiewicz, dz. cyt., s. 22.

⁹ N. I. Tołstoj, *Język a kultura* (niektóre zagadnienia słowiańskiej etnolingwistyki), „*Etnolingwistyka*” nr 5, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1992, s. 19.

W opisie tym odwoływać się będę wyłącznie do danych słowotwórczych zgromadzonych przeze mnie podczas kilkuletniej ekskercji terenowej. Analizą obejmę zatem wyłącznie słowotwórcze fakty gwarowe (zarówno specyficznie gwarowe, a więc o charakterze dyferencyjnym, jak i wspólne z ogólnopolskimi, w tym tzw. pożyczki wewnętrzne z polszczyzny ogólnej). Wykorzystanie wyłącznie gwarowych danych słowotwórczych jest oczywiście zabiegiem wystarczającym do rekonstrukcji tradycyjnego gwarowego obrazu warzyw, ale z pewnością bardziej wyraziste rezultaty przyniosłoby porównanie owego tradycyjnego gwarowego obrazu wycinka flory z analogicznym obrazem utrwalonym we współczesnej polszczyźnie ogólnej. Rezygnuję jednak z takiego porównania, gdyż towarzyszą mu pewne trudności metodologiczne: repertuar nazw warzyw w gwarze i współczesnej polszczyźnie ogólnej jest różny zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym, toteż każde porównanie dotyczące podzielności słowotwórczej nazw warzyw funkcjonujących w tych systemach i ich aktywności słowotwórczej będzie nie w pełni adekwatne. Różnice pomiędzy listą warzyw w gwarze wawogowskiej i w polszczyźnie ogólnej wynikają nie tylko, a nawet nie przede wszystkim z nieznajomości¹⁰ przez użytkowników gwary pewnych warzyw i/lub ich nazw (choćby takich jak kabaczek, brukselka czy kapusta pekińska), lecz przede wszystkim z odmiennej kategoryzacji świata roślin¹¹. W gwarze wawogowskiej pewne rośliny, które przez użytkowników polszczyzny ogólnej zaliczane są do warzyw, traktowane są jako zboża (np. groch) lub rośliny uprawiane na polu nie będące warzywami (np. rzepa, rozumiana głównie jako 'rzepa ścierniskowa')¹². Różnice w zasobie nazw roślin uważanych za warzywa w gwarze wawogowskiej i polszczyźnie ogólnej dotyczą w zasadzie peryferii tego pola znaczeniowego, a jego centrum jest wspólne:

¹⁰ Wszystkie warzywa znane w gwarze wawogowskiej (pod jakąkolwiek nazwą) znane są także polszczyźnie ogólnej, może jedynie pasternak, przez najstarszych użytkowników gwary pamiętany jeszcze jako warzywo, w polszczyźnie ogólnej funkcjonuje głównie jako komponent frazeologizmu *goły jak pasternak*, bez odniesienia do konkretnej rośliny. Natomiast nazwy warzyw znane w gwarze wawogowskiej a nieznane polszczyźnie ogólnej to: *malon* 'dynia olbrzymia, Cucurbita maxima Duch.', *sabelwon* 'fasola, Phaseolus vulgaris' i *brukwa* 'brukiew, Brassica napus var. napobrassica (L.) Rchb.'; we współczesnej polszczyźnie nie używa się też wariantu morfologicznego *bober/bóbr* 'bób, Vicia faba v. maior Harz.', znanego jednak polszczyźnie dawnej (por. Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego, t. I–XI, Warszawa 1958–1969).

¹¹ O różnym kategoryzowaniu roślin w różnych odmianach językowych por. np. G. Habrajska, Kategoryzacja – potoczne i naukowe widzenie świata (Analiza badań ankietowych dotyczących kategoryzacji nazw roślin), [w:] Językowa kategoryzacja świata, red. R. Grzegorzczkova, A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 124–142.

¹² Istnieją dwa sposoby przeprowadzenia porównania zjawisk językowych związanych z motywacją i aktywnością słowotwórczą nazw warzyw w gwarze wawogowskiej i w polszczyźnie ogólnej: można wziąć pod uwagę nazwy roślin uważanych w każdym z tych systemów z osobna za warzywa (ale nie będą to wówczas nazwy tych samych roślin) lub nazwy roślin uważanych za warzywa w gwarze (nie będą to wówczas wszystkie nazwy roślin uważane za warzywa w polszczyźnie ogólnej, a poza porównaniem pozostaną nie tylko nazwy warzyw w gwarze nieznanach, lecz również nazwy roślin w gwarze znanych, lecz traktowanych nie jako warzywa).

B: Važyva to to: boraki, kapusta, saŭata, pietruška, marxefka, to še nazyvajo važyva (99A).

Gwarę wagowską łączy z polszczyzną ogólną również niejasny status kartofli: z jednej strony zalicza się je do warzyw:

B: Kartofle do važyvof nalezo (99B);

B: Važyva no to kapuste, marxef, boraki, kartofle albo ten tam... co byuo [trzeba było dać na stancję] (35A);

z drugiej nie:

E: A kartofle [czy są „fruktami”]?

J: Kartofle to xiba račej nie. No to te fšyst ke jadalne žečy po prostu še nazyvajo ogulnie.

B: Majo sfojo nazve kartofle.

E: A važyva?

J: Tež vuašne važyva inačej nazyvajo frukta.

E: A kartofle nie so važyva?

J: No, kartofle to kartofle. V zasaže to jest važyvo, bo to...

Ale kartofle juš nie nazyvajo tak.

B: Bo oni so jedne kartofle, v jednem kerunku. A to to jest i to, i to, i to. To važyva še nazyva.

J: Važyva. Važyva pošane, frukta. Ružne nazyvajo (99B).

W świadomości informatorów słowo *warzywo/warzywa* (i *frukta*) funkcjonuje jako nazwa ogólna, hiperonim w stosunku do nazw konkretnych warzyw:

B: No to važyva fšystke moy' o. Boracek jeden, poŭ'ežau: „Borak jest, boracek”, a iek iey duzo, to še nazyvajo važyva (99A);

J: No ja tak ogulnie nazyvam, nie viem, čy to praviiduovo nazyvam. No to marxef, pietruška, cebula, buraki, to ogulnie nazyvam frukta.

B: I ogorki.

J: Ogurki. Ale čy fšyscy tak nazyvajo? „Juš pošane te frukta”. Čy „važyva” (99B);

ale u podłoża tego hiperonimu tkwią konkretne doświadczenia związane z uprawą tych roślin: sadzi się je na tym samym polu, zwanym *ogrodem* (dlatego, zdaniem informatorki, do warzyw nie zalicza się kartofli; choć „V zasaže to jest važyvo”, ale

sadzi się je na osobnym polu: „Bo oni so jedne kartofle, v jednem kerunku. A to to jest i to, i to, i to. To ważyva še nazyva”), i w tym samym czasie (najczęściej podawane konteksty dla wyrazów *frukta* i *warzywo/warzywa* zawierają słowo *siać*, por. *Vażyva pośane, frukta*; „*Iuś pośane te frukta*”. Czy „*ważyva*”). O zaliczeniu konkretnej rośliny jadalnej do warzyw decyduje więc przede wszystkim miejsce jej uprawy: wśród innych warzyw, por.

Malon, no. Take ważyvo jest. Rośne i še gotuje później. Co, ty nie znas ovocu takęgo? To ważyvo: do borakof, do kapusty še iex saży (89B).

Nie zalicza się więc do warzyw grochu, uprawianego dawniej na osobnym polu, osobno zbieranego i młóconego, a zalicza się na ogół podobne do grochu fasole (gwar. *sablevon*) i bób (gwar. *boberl bubr*), choć por. też:

E; A sablevon?

B: A ia tamy'em? Ney'em. Tez do zboza xiba należy (99A).

W gwarze wsi Wagi zanotowałam nazwy 24 gatunków roślin uznawanych przez większość użytkowników tej gwary za warzywa: *boberl bóbr* ‘bób, Vicia faba v. maior Harz.’, *brukiew* i *brukwa* ‘brukiew, Brassica napus var. napobrassica (L.) Rchb.’, *burak czerwony*, *burak ćwikłowy*, *ćwikła*, *burak* ‘burak ćwikłowy, Beta vulgaris subsp. vulgaris conv. crassa Alef. var. conditiva Alef.’, *burak [borak] pastewny* ‘burak pastewny, Beta vulgaris subsp. vulgaris conv. crassa Alef. var. crassa’, *cybula* ‘cebula, Allium cepa L.’, *czosnek/czostek* ‘czosnek, Allium sativum L. var. sativum’, *dynia* ‘dynia zwyczajna, Cucurbita pepo L.’, *kapusta* ‘kapusta głowiasta, Brassica oleracea var. capitata L.’, *kminek* ‘kminek, Carum carvi L.’, *koper* ‘koper ogrodowy, Anethum graveolens L.’, *malon* ‘dynia olbrzymia, Cucurbita maxima Duch.’, *mak* ‘mak lekarski, Papaver somniferum L.’, *marchew* ‘marchew, Daucus carota subsp. sativus (Hoffm.) Arcangeli’, *ogórek* ‘ogórek, Cucumis sativus L.’, *pasternak* ‘pasternak, Pastinaca sativa L.’, *pietruska* ‘pietruska, Petroselinum sativum Hoffm.’, *pomidor* ‘pomidor, Lycopersicon esculentum Mill.’, *por* ‘po, Allium porrum L.’, *rabarbar* ‘rabarbar, Rheum rhaponticum L.’, *rzodkiewka* ‘rzodkiewka, Raphanus sativus var. radícula Pers.’, *sabelwon* i *fasola* ‘fasola, Phaseolus vulgaris’, *saler/seler* ‘seler, Apium graveolens L.’, *sałata* ‘sałata, Lactuca sativa L.’ i *szczypior* ‘czosnek szczypiorek, Allium schoenoprasum L.’.

Te 24 gatunki warzyw znane są użytkownikom gwary wagowskiej pod 29 różnymi nazwami: 21 gatunków warzyw nosi po 1 nazwie, 2 – po 2, 1 warzywo – burak ćwikłowy – znane jest pod 4 nazwami. Średnia liczba nazw przypadających w gwarze na jeden gatunek warzywa wynosi zatem 1,2. Średnia ta jest niższa niż analogiczna średnia dla nazw wszystkich roślin, która w gwarze wagowskiej wynosi

1,45, i tylko minimalnie wyższa od najniższego wskaźnika zróżnicowania nazw roślin, czyli od średniej liczby nazw przypadających na jeden gatunek roślin rosnących na polu (1,18)¹³. Nazwy warzyw należą więc do nazw gatunków roślin mających w gwarze wagowskiej najmniej synonimów.

Stanowią również grupę nazw roślin o najniższym wskaźniku podzielności słotowórczej: spośród 29 nazw warzyw tylko jedna nazwa jest motywowana słotowórczo: *rzodkiewka* ‘*rzodkiewka*, *Raphanus sativus* var. *radicula* Pers.’ < *rzodkiew* ‘*rzodkiew* zwyczajna, *Raphanus sativus* L.’, a dwie to zestawienia, w których derywatem słotowórczym jest komponent przymiotnikowy: *burak pastewny* ‘*burak pastewny*, *Beta vulgaris* subsp. *vulgaris* conv. *crassa* Alef. var. *crassa*’ (< gwar. *paś* ‘*pasza*’) i *burak ćwikłowy* ‘*burak ćwikłowy*, *Beta vulgaris* subsp. *vulgaris* conv. *crassa* Alef. var. *conditiva* Alef.’ (< *ćwikła* ‘*ts.*’). Znamienne, że wszystkie 3 nazwy warzyw słotowórczo motywowane nie powstały na gruncie gwary wagowskiej, lecz stanowią w niej zapożyczenia z polszczyzny ogólnej. *Rzodkiewka* to derywat symilatywny, odwołujący się do podobieństwa ogólnego pokroju obu roślin, różniących się rozmiarami (stąd deminutywny z pochodzenia sufix -*ka* w funkcji formantu symilatywnego). Przymiotnik *pastewny* informuje o przeznaczeniu nazwanej nim rośliny (gwar. *na paś*), a *ćwikłowy* to przymiotnik zakresowy (*burak ćwikłowy* to ‘*burak*, który jest *ćwikłą*’). Pozostałe nazwy warzyw znane w gwarze wagowskiej – wyrazy rodzime o zatartej budowie słotowórczej (np. *bober*), dawne lub nowsze zapożyczenia (np. *kapusta*, *sabelvon*), sporadycznie derywaty semantyczne (*malon* ‘*dynia olbrzymia*, *Cucurbita maxima*’ < *melon* ‘*melon*, *Cucumis melo*’) – nie są słotowórczo podzielne.

Ta nieprzejrzystość słotowórcza wagowskich nazw warzyw i w efekcie ich niepowiązanie w sieć relacji formalno-semantycznych z innymi gwarowymi wyrazami świadczy o tym, że ta grupa roślin traktowana jest w gwarze jako zbiór desygnatów o charakterze podstawowym, co dowodzi jej ważności w gwarowym obrazie flory¹⁴. Niewielka liczba wyrazów motywowanych nie pozwala jednak na wyciągnięcie bardziej subtelnych wniosków dotyczących miejsca w tym obrazie poszczególnych warzyw.

Więcej informacji o roli warzyw w gwarowym obrazie flory i roli poszczególnych warzyw w językowym obrazie warzyw w gwarze wagowskiej dostarcza analiza aktywności słotowórczej derywatów od nazw warzyw. Biorę tu pod uwagę derywaty bezpośrednie i pośrednie od nazw warzyw w ich wszystkich znaczeniach, tzn. zarówno w znaczeniach „czysto roślinnych”, jak i we wszystkich

¹³ Średnia liczba nazw przypadających w gwarze wagowskiej na jeden gatunek rośliny najwyższa jest dla nazw grzybów (1,9), nieco niższa dla nazw chwastów oraz innych niż chwasty roślin dziko rosnących, a także dla krzewów (1,5).

¹⁴ Podzielność słotowórcza *rzodkiewki* (w powiązaniu z innymi danymi na jej temat, przede wszystkim z niską frekwencją tego wyrazu w tekstach gwarowych) świadczy o jej niewielkiej roli w gwarowym obrazie warzyw. Funkcjonowanie zestawień *burak pastewny* i *burak ćwikłowy* to dodatkowa informacja o tym, że taki podział buraków jest stosunkowo nowy (o tym, że dawniej nie uprawiano w Wagach buraków pastewnych, mówią też bezpośrednie wypowiedzi najstarszych informatorów).

znaczeniach metonimicznych, pozostających ze znaczeniami „czysto roślinnymi” w związku przyległości przestrzennej i/lub przyczynowo-skutkowej (a więc również od nazw części warzyw, a także produktów z nich otrzymywanych itp.), ponadto derywaty powstałe od nazw warzyw użytych w znaczeniach metaforycznych, opartych na różnego rodzaju podobieństwie (np. *malon* ‘głowa ostrzyżona lub szczególnie duża’ < ‘owoc dyni’ < ‘roślina dynia’).

Aktywność słowotwórcza nazw warzyw jest w gwarze wagowskiej stosunkowo wysoka: derywaty tworzy się aż od 16 z 29 nazw, czyli od 55% nazw warzyw, podczas gdy w wypadku nazw wszystkich roślin znanych w gwarze współczynnik ich obudowania derywatami wnosi zaledwie 25%. Wyższą od nazw warzyw potencją słowotwórczą charakteryzują się tylko nazwy drzew – 77% tych nazw wyposażona jest w derywaty (37 na 48) – oraz nazwy roślin uprawianych na polu – derywaty ma 67% tych nazw (22 na 33). W pozostałych grupach roślin aktywność derywacyjna ich nazw jest znacznie niższa¹⁵.

Różnica między liczbą nazw roślin należących do danej grupy a liczbą nazw aktywnych słowotwórczo oraz liczbą ich derywatów również jest w wypadku nazw warzyw stosunkowo wysoka, ale niższa niż w wypadku nazw roślin uprawianych na polu i nazw drzew. Do warzyw odnosi się tylko 6% wszystkich nazw roślin znanych w gwarze, ale aż 13% nazw aktywnych słowotwórczo; te 6% nazw derywuje aż 13,5% formacji¹⁶ (62 z 466). Średnia liczba derywatów przypadających na jedną nazwę zaliczaną do nazw warzyw (2,1) jest ponaddwukrotnie wyższa od przeciętnej dla wszystkich roślin (0,97), ale średnia liczba derywatów utworzonych od nazw warzyw aktywnych słowotwórczo jest nieco niższa (3,75) od analogicznej średniej dla nazw wszystkich roślin aktywnych słowotwórczo (4,03). Nazwy warzyw derywują zatem formacje pochodne na ogół częściej niż nazwy roślin z innych grup (z wyjątkiem nazw drzew i nazw roślin uprawianych na polu), ale tworzą mniej derywatów. W grupie nazw warzyw w stosunku do nazw innych grup roślin mniej znaczeń pochodnych podlega więc nominacji na drodze derywacji słowotwórczej. Część potrzeb nominacyjnych użytkowników gwary w tym zakresie zaspokaja np. derywacja semantyczna, szczególnie rozbudowana w gwarze właśnie tej grupie nazw roślin (por. np. gwar. *szczaw* ‘roślina’ > ‘liście tej rośliny’ > ‘zupa z tych liści’ i ogpół. *szczaw* ‘roślina’ > ‘liście tej rośliny’ > *szczawiowa* ‘zupa’).

Nazwy warzyw są w gwarze wagowskiej – bezpośrednią lub pośrednią – podstawą derywatów trzech taktów: I – derywatów od nazw warzyw, II – derywatów

¹⁵ Wynosi ona: 21,5% dla nazw krzewów (6 na 28), 16% dla nazw traw (3 na 19), 12% dla nazw kwiatów doniczkowych (6 na 51) oraz nazw chwastów (7 na 59), 10% dla nazw różnych roślin dziko rosnących (9 na 88), 9% dla nazw grzybów (5 na 53) i zaledwie 4,5% dla nazw roślin ozdobnych ogródkowych (2 na 44).

¹⁶ Nazwy roślin uprawianych na polu stanowią tylko 7% wszystkich nazw, ale aż 20% nazw aktywnych słowotwórczo i są podstawą aż 23% derywatów (104 formacji), a nazwy drzew stanowią tylko 10% wszystkich nazw roślin i aż 32% nazw aktywnych słowotwórczo oraz są podstawą aż 36,5% derywatów (163 formacji).

od derywatów od nazw warzyw i III – derywatów od derywatów od derywatów od nazw warzyw. Długość szeregów derywacyjnych nazw warzyw także świadczy o stosunkowo wysokiej produktywności słowotwórczej tych nazw. Nie mają one wprowadzić derywatów IV taktu – derywaty takie zanotowałam w gwarze wawogowskiej tylko od nazwy drzewa *chojka* oraz od nazwy *mech*, zaliczonej do nazw innych roślin dziko rosnących¹⁷ – ale derywatami III taktu obudowane są w tej gwarze poza nazwami warzyw tylko nazwy drzew (*chojka*, *dąb*, *kasztan*, *lipa* i *osa*), nazwy roślin uprawianych na polu (*groch* i *tabaka*) i nazwa *mech*, nie derywują natomiast takich formacji nazwy chwastów, kwiatów doniczkowych i ogródkowych, grzybów, krzewów i traw.

Struktura statystyczna derywatów od nazw warzyw należących do różnych taktów derywacyjnych jest bliska strukturze analogicznych derywatów od nazw wszystkich roślin. 80,6% derywatów od nazw warzyw (50 z 62 formacji) to derywaty I taktu, 17,7% (11 formacji) to derywaty II taktu, a 1,6% (1 formacja) – III taktu. Dla derywatów od nazw wszystkich roślin proporcje te wynoszą odpowiednio 80,7%, 16,2% i 2,7%.

Znaczne różnice występują natomiast w strukturze statystycznej derywatów od nazw warzyw i od nazw wszystkich roślin ze względu na ich przynależność do części mowy (por. tabela 1). Wśród derywatów od nazw warzyw większy niż wśród derywatów od nazw wszystkich roślin jest udział rzeczowników (79% wobec 63,6%), natomiast zdecydowanie mniejszy przymiotników (19,4% wobec 30,6%), ponadto w ogóle nie ma czasowników.

	I takt	II takt	III takt	razem
reczowniki	40	9	–	49 (79%)
przymiotniki	10	2	–	12 (19,4%)
przysłówki	–	–	1	1 (1,6%)
Razem	49 (80,3%)	11 (18%)	1 (1,6%)	62

Tabela 1. Przynależność derywatów I, II i III taktu do części mowy.

Niski udział przymiotników wśród formacji od nazw warzyw wynika z nieużywania w gwarze – poza nielicznymi wyjątkami – konstrukcji typu *korzeń marchwiany*, *zupa marchwiana*, a znaczenia partytywne i rezultatywne nazw warzyw wyrażają – w wyniku derywacji semantycznej – same nazwy roślin, np. *marchew*

¹⁷ Są to następujące derywaty: *choinka*₃ ‘zabawa choinkowa’ < *choinkowy* < *choinka*₂ ‘drzewko bożonarodzeniowe’ < *choina*₃ ‘sosna’ < *chojka* ‘sosna’ oraz *zmechacz(zo)ny* < *zmechacić się* < *mechacić się* < *mechaty* < *mech* ‘puch’.

‘roślina marchew’ > ‘korzeń marchwi’ > ‘potrawa gotowana z korzenia marchwi’. Dzieje się tak dlatego, że w odróżnieniu od polszczyzny ogólnej, zaspakajającej zróżnicowane potrzeby swych licznych użytkowników m.in. w zakresie precyzyjnego wyróżniania wielu części roślin i wyrobów z tych części (stąd nazwy opisowe typu *liście marchwiane*, *kompot rabarbarowy*), gwara jest w tym zakresie dostosowana przede wszystkim do potrzeb rolników i gospodyń przygotowujących posiłki, językowo wyodrębniane są więc tylko części warzyw ważne w uprawie i hodowli oraz w kuchni. Ponadto znaczny konserwatyzm wiejskiej sztuki kulinarnej sprawia, że nad nazwami typu *sałatka ogórkowa* przewagę mają nazwy typu *ogórki* (ewentualnie *ogórki ze śmietaną*) ‘potrawa z ogórków’.

Odmienne w gwarowej polszczyźnie wagowskiej kształtuje się też struktura statystyczna derywatów różnych taktów ze względu na funkcje formantu słowotwórczego od znaczeń „czysto roślinnych”, metonimicznych i metaforycznych nazw warzyw i nazw wszystkich roślin (tabele 2 i 3).

derywaty od nazw warzyw	od znaczeń „czysto roślinnych”		od znaczeń metonimicznych		od znaczeń metaforycznych		łącznie	
derywaty I taktu								
derywaty tautologiczne	–	–	–	–	1	50%	1	2%
derywaty modyfikacyjne	4	21%	11	38%	1	50%	16	32%
derywaty mutacyjne	11	58%	13	45%	–	–	24	48%
derywaty transpozycyjne	4	21%	5	17%	–	–	9	18%
razem	19		29		2		50	
derywaty II taktu								
derywaty tautologiczne	1	33%	–	–	–	–	1	9%
derywaty modyfikacyjne	1	33%	1	–	–	–	2	18%
derywaty mutacyjne	1	33%	6	–	–	–	7	64%
derywaty transpozycyjne	–	–	1	–	–	–	1	9%
razem	3		8		–		11	
derywaty III taktu								
derywaty transpozycyjne	–	–	1	100%	–	–	1	100%
derywaty wszystkich trzech taktów łącznie								
derywaty tautologiczne	1	4%	–	–	1	50%	2	3%
derywaty modyfikacyjne	5	23%	12	32%	1	50%	18	29%
derywaty mutacyjne	12	55%	19	50%	–	–	31	50%
derywaty transpozycyjne	4	18%	7	18%	–	–	11	18%
razem	22		38		2		62	

Tabela 2. Typy derywatów różnych taktów od znaczeń „czysto roślinnych”, metonimicznych i metaforycznych nazw warzyw ze względu na funkcje formantu słowotwórczego.

derywaty od nazw wszystkich roślin	od znaczeń „czysto roślinnych”		od znaczeń metonimicz- nych		od znaczeń metaforycz- nych		łącznie	
derywaty I taktu								
derywaty tautologiczne	21	9%	–	–	2	17%	23	6%
derywaty modyfikacyjne	73	32%	20	16%	3	25%	96	26%
derywaty mutacyjne	91	40%	61	49%	7	58%	159	44%
derywaty transpozycyjne	43	19%	43	37%	–	–	86	24%
razem	228		124		12		364	
derywaty wszystkich czterech taktów								
derywaty tautologiczne	22	8%	–	–	2	13,5%	24	5,3%
derywaty modyfikacyjne	91	33%	35	21,5%	4	26,5%	130	28,8%
derywaty mutacyjne	111	40,5%	73	45%	8	53%	192	42,6%
derywaty transpozycyjne	50	18,5%	54	33%	1	7%	105	23,3
razem	274		162		15		451	

Tabela 3. Typy derywatów różnych taktów od znaczeń „czysto roślinnych”, metonimicznych i metaforycznych nazw wszystkich roślin ze względu na funkcje formantu słowotwórczego.

Wśród derywatów od nazw warzyw wszystkich trzech taktów mniej niż wśród derywatów od nazw wszystkich roślin jest w gwarze wawerskiej derywatów tautologicznych (3% wobec 5,3%) i transpozycyjnych (18% wobec 23,3%), więcej zaś derywatów mutacyjnych (50% wobec 42,6%). Jedyne udziały derywatów modyfikacyjnych jest w obu grupach podobny (około 29%).

Jeszcze większe różnice ujawniają się niekiedy wśród derywatów od różnych znaczeń („czysto roślinnych”, metonimicznych lub metaforycznych) na kolejnych taktach. I tak od znaczeń „czysto roślinnych” nazw warzyw nie tworzy się na I takcie derywacynym formacji tautologicznych, podczas gdy od takich znaczeń nazw wszystkich roślin derywaty tautologiczne stanowią aż 9% wszystkich derywatów I taktu. Derywaty modyfikacyjne I taktu od nazw warzyw pochodzą przede wszystkim od znaczeń metonimicznych (38% wszystkich derywatów I taktu od znaczeń metonimicznych, a tylko 21% wszystkich derywatów I taktu od znaczeń „czysto roślinnych”), natomiast derywaty modyfikacyjne I taktu nazw wszystkich roślin – głównie od znaczeń „czysto roślinnych” (32% wszystkich derywatów I taktu od znaczeń „czysto roślinnych”, 16% wszystkich derywatów od znaczeń metonimicznych). Z tego powodu udział derywatów mutacyjnych I taktu od znaczeń „czysto roślinnych” nazw warzyw (58%) jest znacznie wyższy niż udział derywatów mutacyjnych I taktu od znaczeń „czysto roślinnych” wszystkich roślin (40%), mimo że udziały takich derywatów od znaczeń metonimicznych są zbliżone (45% i 49%). Natomiast udział derywatów transpozycyjnych I taktu od znaczeń metonimicznych nazw warzyw jest

znacznie niższy (17%) niż udział takich derywatów od nazw wszystkich roślin (37%). Większość z tych różnic statystycznych ma źródło w tych samych przyczynach co niski udział przymiotników w strukturze derywatów od nazw roślin.

Wielu informacji na temat gwarowego obrazu warzyw dostarcza również charakterystyka typów słowotwórczych, do których należą derywaty ich nazw.

Na I takcie derywacyjnym nie tworzy się od znaczeń „czysto roślinnych” nazw warzyw rzeczowników tautologicznych, powstały natomiast 4 derywaty modyfikacyjne. Wyłącznie o wielkości warzyw za pomocą środków słowotwórczych informuje się rzadko, jednak np. formacja *buraczek*₁ ‘mała roślina wyrastająca na buraku w drugim roku jego uprawy’ dowodzi sporej wiedzy z zakresu morfologii roślin uprawnych, por. *Na jedne łosne posażili, ońi vyrośli, take héli gau enze i na tem take boracki byli* (28A). Deminutywna formacja *szczypiorek*₁ bliska jest nazwie gatunkowej, odnosi się bowiem w zasadzie do określonych odmian różniących się wielkością nie tylko całej rośliny, lecz również jej części (zwłaszcza grubością liści, por. *drobny szczypiorek*). Z kolei w deminutivum od nazwy warzywa, którego młode liście wykorzystywane są m.in. jako pasza dla gęsi: *maczek*₁ ‘młody mak’, informacja ‘niewielki’ łączy się z informacją ‘młody’ i w związku z tym ‘soczysty’, a więc z melioratywnością. Natomiast wyraz *kapustka*₁, podobnie jak zdrobnienia od nazw zbóż, ma zabarwienie ironiczne, a używa się go wówczas, gdy wielkość kapusty w fazie dojrzałej nie spełnia oczekiwań rolnika.

Wśród derywatów mutacyjnych I taktu od znaczeń „czysto roślinnych” jest 11 rzeczowników, należących do 5 różnych kategorii słowotwórczych. Po 3 derywaty obejmują nazwy symilatywne (*marchewka* ‘marchew polna’, *szczypiorek*₃ ‘czosnek winnicowy’, *rzodkiewka*), nazwy pól uprawnych (*brukwisko*, *buraczysko*, *kapuśnisko*) i partitiva (*makowiny*, *marchwianka*, *makówka*), a pojedynczymi formacjami reprezentowane są nazwy rodzajowe (*fasolowate* ‘rośliny podobne do fasoli’) i nazwy zjawisk charakteryzowanych przez relację do przedmiotu (*kapuśniak*₃ ‘deszcz padający w porze sadzenia kapusty i każdy deszcz podobny do niego, tj. drobny’).

Nazwy symilatywne od nazw warzyw są nazwami innych roślin: dzikich (*marchewka* ‘marchew polna’, *szczypiorek*₃ ‘czosnek winnicowy’) lub uprawnych (*rzodkiewka*), utworzonymi ze względu na podobieństwo ich ogólnego pokroju, toteż należą one właściwie do pogranicza nazw symilatywnych i gatunkowych (GWJP 444). Nazwy pól uprawnych tworzy się tylko od tych nazw warzyw, które cechują się stosunkowo dużą powierzchnią uprawy (*brukwisko*, *buraczysko*, *kapuśnisko*), ale używa się tych derywatów znacznie rzadziej niż analogicznych formacji od nazw zbóż. Wszystkie nazwy pól to formacje lokatywne „przeszłe”, o znaczeniu ‘pole, na którym coś rosło’, nie zaś ‘pole, na którym coś rośnie’¹⁸. Tworzenie odrębnych nazw dla pól,

¹⁸ Por. B. Kreja, Słowotwórstwo nazw miejsca we współczesnym języku polskim, „Gdańskie Studia Językoznawcze”, t. 1, Gdańsk 1975, s. 63–98 i 71–72; tegoż, *Rzysko* i problem kategorii ‘pole, na którym coś rosło’, „Język Polski” LXXX (2000), s. 134.

z których zebrano już nazwane podstawą słowotwórczą warzywa, spowodowane jest istotną rolą płodozmianu w gospodarce roślinnej. Również istnienie partytywów, czyli nazw łodyg z liśćmi itp. (*makowiny* i *marchwianka*) oraz owoców (*makówka* ‘główka maku’) wynika przede wszystkim z potrzeb nominacyjnych gospodarki wiejskiej, odnoszą się one bowiem do różnych nieużytecznych części roślin uprawnych, na dodatek wymagających utylizacji (np. *marchwianka*). W mowie mieszkańców Wąg funkcjonuje również gwarowa nazwa rodzajowa (GWJP 444 przytacza odpowiednie przykłady wyłącznie z terminologii botanicznej). Frekwencja tego wyrazu w tekstach jest wprawdzie niska, ale o odrębności tej kategorii w gwarze wągowskiej świadczy realizowanie przez tę formację wyrazistego modelu derywacyjnego: rzeczownik ten ma budowę przymiotników symilatywnych: *fasolowate*, por. *To nie fasolowate te bobry?* (93B). Natomiast nazwa zjawiska charakteryzowanego przez relację do przedmiotu (GWJP 448) *kapuśniak*₃ wyraża skomplikowaną, jednostkową relację semantyczną między bazą a derywatem, z powodu czego sytuuje się na granicy derywatów asocjacyjnych i wyrazów niepodzielnych słowotwórczo.

Derywatów rzeczownikowych I taktu od nazw warzyw w znaczeniach metonimicznych jest niewiele mniej niż analogicznych derywatów od znaczeń „czysto roślinnych” (12 wobec 15), podczas gdy w wypadku wszystkich nazw roślin derywatów takich jest niemal 3-krotnie mniej (58 wobec 169).

Najbardziej produktywna w tej grupie jest w gwarze wągowskiej – w świetle moich materiałów – kategoria nazw wyrobów (odmateriałowych nazw rezultatów, por. GWJP 445). 8 należących do niej derywatów stanowią nazwy różnego rodzaju zup (3 formacje: *boraki*_{pl.} ‘barszcz’, *kapuśniak*₂ ‘rzadka zupa z kapusty’, *marchwianka*₂ ‘zupa’), wypieków (2 formacje: *makownik*, *makowiec*) i innych potraw (*marchewka*₂ ‘potrawa z marchwi dla dzieci’, *ogórki* ‘mizeria’). *Kapuśniak*₁ ‘sok z kiszzonej kapusty’ może być także uznany za nazwę produktu ubocznego przy niewyrażonym predykanie. Stosunkowo liczne (3 formacje) są również w gwarze wągowskiej derywaty symilatywne (GWJP 444): nazwy deseni na tkaninie (*maczek*₃ ‘deseń w kształcie kropeczek wielkości ziaren maku’) oraz ludzi (*makoluch* ‘blondyn’, *marchewka*₄ ‘osoba ruda’). Formacje symilatywne opierają się na podobieństwie nazywanego nimi desygnatu do nasienia rośliny, której nazwa tkwi w ich podstawie (*maczek*₃ ‘deseń’), do kwiatów (*makoluch* ‘blondyn’) i do korzeni (*marchewka*₄ ‘osoba ruda’). Utworzono je ze względu na podobieństwo kolorów desygnatu podstawy i desygnatu derywatu (*makoluch* ‘blondyn’, *marchewka*₄ ‘osoba ruda’) lub ze względu na podobieństwo ich kształtu (*maczek*₃ ‘deseń’). Pojedynczym przykładem reprezentowane są partitiva od nazwy części warzywa: *cybulak* ‘łuski cebuli’.

Wśród 11 derywatów modyfikacyjnych I taktu od znaczeń metonimicznych nazw warzyw znajdują się wyrazy niosące informację o wielkości desygmatów, a także o zabarwieniu emocjonalnym i wartościującym. Znaczenie deminutywne mają derywaty od nazw części warzyw: owoców (*ogóreczek*, *pomydorek*), nasion (*maczek*₂), korzeni (*buraczek*₂) oraz liści (*szczypiorek*₂), znaczenie melioratywne (niedeminutywne)

przysługuje derywatom od nazw wytworów (*kapustka*₂ ‘zupka’) i części roślin używanych jako przyprawy do potraw (*cybulka*, *koperek*, *marchewka*₁). Augmentativa łączy informację o wielkości z ekspresją podziwu (*ogór* i *ogóras*).

Derywatami rzeczownikowymi I taktu od nazw warzyw w znaczeniach metaforycznych są tylko: derywat tautologiczny *cebulka*₂ ‘cebula tulipanów’ i formacja modyfikacyjna o charakterze deminutywno-hipokorystycznym *malonek* ‘ostrzyżona główka dziecka’ < *malon* ‘ostrzyżona głowa’.

Derywaty przymiotnikowe stanowią pod względem produktywności w gwarze wagowskiej drugą po rzeczownikach grupę derywatów I taktu od nazw roślin. Jest ich w sumie 10, przy czym od znaczeń „czysto roślinnych” pochodzą 4 z nich, a od znaczeń metonimicznych – 6. Od nazw warzyw w znaczeniach czysto roślinnych tworzy się wyłącznie przymiotniki relacyjne: 1 przyrostkiem *-owy* (*ćwikłowy*) i 3 przyrostkiem *-any* (*brukwiany*, *buraczany*, *kapuściany*₁). Występują one sporadycznie i mają tylko dwa typy użyć:

a) użycia wskazujące na całość w relacji do części (nazywanej przez rzeczownik określanej), czyli użycia o parafrazie słowotwórczej ‘będący częścią’ (GWJP 488); zarejestrowane przeze mnie teksty potwierdzają takie użycia dla 3 przymiotników (*brukwiany*, *buraczany*, *kapuściany*₁), które wystąpiły łącznie 3 razy, łącząc się z 3 różnymi rzeczownikami (*macina* ‘łodyga i liście kartofli, rzadziej również buraków’, *liście*, *głęb*);

b) użycia zakresowe, w których podstawa przymiotnika zawęża zakres określanego rzeczownika, tzn. rzeczownik określanej jest hiperonimem w stosunku do nazwy rośliny będącej podstawą przymiotnika (GWJP 490–491); użycie takie w gwarze wagowskiej zarejestrowałam tylko dla przymiotnika *ćwikłowy* (*burak*).

Przymiotniki od znaczeń metonimicznych nazw warzyw należą natomiast przede wszystkim do kategorii przymiotników materiałowych (GWJP 487), o znaczeniu ‘zrobiony z tego, na co wskazuje podstawa’. Tworzy się je w gwarze wagowskiej przede wszystkim od znaczeń partytywnych: nazw nasion (*fasolowy*, *makowy*, *sabelwonowy*) i owoców (*ogórkowy*, *pomidorowy*). Dowodem popularności w systemie leksykalnym gwary wagowskiej nazw kolorów motywowanych barwą owoców i kwiatów¹⁹ – jak grupie nazwy barw: *chabrowy*, *cytrynowy*₂, *kasztanowy*, *malinowy*₂, *orzechowy*, *różowy*, *wiśniowy*₃ i *wrzosowy*₂ – jest ironiczne naśladownictwo takich nazw przez przymiotnik *ciemnopietruszkowy* ‘kolor nadzwyczajnej piękności’, wchodzący w skład frazeologizmu *ciemnopietruszkowy w kratkę*, używanego w sytuacjach, gdy ktoś przesadnie chwali jakiś fragment stroju, por. *Tag zartovali*: „Cy uadny?”. „A uadny – mo’i – *ciemnopietruszkowy fkratkę* (74A); *Śńeje śe, tag gadajo*: „A *jeke ty*

¹⁹ R. Tokarski, Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie, Lublin 1995, s. 169–174 wymienia nazwy gatunków roślin, kwiatów i owoców wśród kręgów leksykalnych szczególnie często motywujących nazwy barw niepodstawowych (inne grupy leksykalne wykorzystywane jako podstawy nazw barw to m.in. nazwy obiektów, z których wytwarzano kiedyś barwniki; nazwy kamieni szlachetnych, minerałów, metali itp.; nazwy potraw, napojów, przypraw czy używek).

byś xcau kupxić?” Abo: „*ieke bym xcau kupxić?*”. „*A to take uadne, cemnopxetruskove fkratki*”. *No to poγ'ežau i tera doić: pxepruske i kratki suka i. A ieka druga kratka ma być?* (87A).

Derywatów wyższych taktów od nazw warzyw jest w gwarze wagowskiej zaledwie 12: 11 formacji II taktu i 1 – III taktu. Derywaty II taktu od znaczeń „czysto roślinnych” nazw warzyw (3 wyrazy) to 2 rzeczowniki: od nazwy owoców utworzono zdrobnienie (*makówka* > *makóweczka*), a od nazwy zdarzenia – derywat tautologiczny (*kapuśniak* ‘deszcz’ > *kapuśniaczek* ‘ts.’). Od przymiotników I taktu pochodzi 1 rzeczownikowa nazwa atrybutywna (GWJP 420): nazwa liści (*brukwianka* < *brukwiany*). 8 derywatów powstało na II takcie od znaczeń metonimicznych. Rzeczowniki modyfikacyjne (o charakterze deminutywno-melioratywnym) są podstawą nazwy wyrobu (*buraczki* ^{pl.} ‘sałatka z buraczków’) oraz przymiotnika symilatywnego nazywającego barwę (*buraczkowy*). Od rzeczowników mutacyjnych powstały meliorativa (*kapuśniaczek*₁ < *kapuśniak*₂ ‘zupa’) i przymiotnik materiałowy (*kapuśniakowy* ‘o zupie’ < *kapuśniak*₁ ‘sok z kiszzonej kapusty’). Od przymiotników materiałowych pochodzą nazwy zup (zsubstantywowizowane przymiotniki *fasolowa*_{rzech.} ‘zupa fasolowa’, *ogórkowa*_{rzech.} ‘zupa ogórkowa’, *pomidorowa*_{rzech.} ‘zupa pomidorowa’ oraz derywat sufiksalny *sabelwonówka* – na wzór *grochówka*).

Jedyny derywat III taktu od nazw warzyw to w gwarze wagowskiej przysłówek kolorystyczny *buraczkowo*, pochodzący od znaczenia metonimicznego.

Najwięcej derywatów – łącznie od znaczeń „czysto roślinnych”, metonimicznych i metaforycznych – zanotowałam w gwarze wagowskiej dla wyrazów *kapusta* i *mak*, które są podstawami 10 formacji. 8 formacji derywuje *burak*, po 6 – *marchew* i *ogórek*. Po 3 derywaty ma 5 nazw: *brukiew*, *cebula*, *fasola*, *pomidor* i *szczypior*. 2 derywaty pochodzą od wyrazu *sabelwon*. Po jednym derywacie tworzy 5 nazw: *ćwikla*, *koper*, *malon*, *pietruszka* i *rzodkiew*.

Najistotniejszą rolę w kształtowaniu „słotwórczego obrazu warzyw” w gwarze wagowskiej odgrywają zatem różne (wąsko i szeroko rozumiane) czynniki użytkowe, udział aspektów czysto poznawczych jest tu natomiast niewielki, co jest zresztą cechą wszystkich niespecjalistycznych (w tym potocznych i ogólnych) odmian języka²⁰. Językowy obraz warzyw zawarty w systemie słotwórczym gwary wagowskiej jest odbiciem głównie rolniczego i kulinarnego oglądu tego wycinka rzeczywistości przez społeczność posługującą się gwarą.

Nie dziwi istnienie wśród derywatów od nazw warzyw formacji związanych z przygotowywaniem posiłków: przecież rośliny te zostały językowo wyróżnione jako odrębna grupa właśnie ze względu na swoje zastosowanie kulinarne (odsyła do niego sama etymologia słowa *warzywa*). Liczba takich derywatów jest jednak mniejsza niż w polszczyźnie ogólnej, gdyż zapotrzebowanie na nazwy potraw warzywnych pokrywają

²⁰ Por. E. Hunn, Czynniki użytkowe w ludowych klasyfikacjach biologicznych, [w:] Amerykańska antropologia kognitywna. Poznanie, język, klasyfikacja i kultura, wybór i red. M. Buchowski, wstęp M. Buchowski, W. J. Burszta, Warszawa 1993, s. 73–97.

w gwarze w pewnym stopniu inne techniki nominacyjne, przede wszystkim derywacja semantyczna o charakterze metonimicznym (nazwy potraw typu *kapusta* ‘gęsta zupa z kapusty’, *marchew* ‘ugotowana i podziobana marchew’). Ma to swe źródło w takich cechach tradycyjnej kuchni wiejskiej, jak prostota (niewyszukane potrawy nosiły te same nazwy co surowce stosowane do ich przyrządzania) i preferowanie gotowanych potraw gęstych, bardziej kalorycznych niż potrawy rzadkie (podstawowym składnikiem *kapusty* ‘gęstej zupy’ jest rzeczywiście kapusta). Substantywowane nazwy zup „rzadkich” typu *ogórkowa*, *pomidorowa* zostały zapożyczone przez gwarę z polszczyzny ogólnej wraz z nowymi potrawami. Jednak niektóre derywaty od nazw warzyw świadczą o odczuwaniu przez użytkowników gwary potrzeby pewnej precyzji w formułowaniu zaleceń o charakterze kulinarnym (deminutiva od nazw części warzyw, np. *buraczek*₂, *kartofelek*₁) oraz o docenianiu roli przypraw (meliorativa od nazw części roślin używanych jako włoszczyzna, np. *cybulka*, *koperek*, *marchewka*₁).

Spora liczba derywatów o charakterze „rolniczym” wynika natomiast z przeniesienia na nazwy warzyw modeli derywacyjnych (semantycznych i formalnych) wypracowanych w derywacji od nazw zbóż i innych roślin uprawianych na polu. Na wzór derywatów od nazw tych roślin również od nazw warzyw powstały nazwy pól, na których coś rosło (np. *kapuśnik* – jak *pszeniczysko*, *owsisko* itp.), ironicznie zabarwione zdrobnienia (np. *kapustka* – jak *pszeniczka*, *owiesek* itp.), nazwy symulatywne odróżniające rośliny dzikie od uprawnych (np. *marchewka* ‘marchew polna’ < *marchew* – jak *wyczka* ‘wyka ptasia’ < *wyka* ‘wyka siewna’ itp.), nazwy łodyg, liści i innych pozostałości po „zasadniczych” częściach roślin uprawnych (np. *brukwianka* – jak *pszennianka*, *wyczanka* itp.), meliorativa od nazw roślin paszowych (np. *maczek*₁ – jak *trawka*₁, *trzcinka*₁) oraz przymiotniki „całościowe” (np. *macina brukwiana* – jak *plewypszenne*, *słoma gryczana* itp.). Te „rolnicze” derywaty tworzone nawet od nazw stosunkowo „mało rolniczej” grupy roślin uprawnych szczególnie wymownie świadczą o znaczeniu przywiązywanym przez użytkowników gwary do wszystkich elementów gospodarowania związanych z uprawą pól i hodowlą zwierząt.

Skróty:

GWJP – *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. II *Morfologia*, pod red. R. Grzegorzczukowej, R. Laskowskiego i H. Wróbla, wyd. II zmienione, Warszawa 1998.